

Юлія МЕЛЬНИК

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УЧАСТІ УКРАЇНИ У ПРОЦЕСАХ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО РИНКУ ПОСЛУГ

Проаналізовано інституційні умови участі України в процесах транснаціоналізації міжнародного ринку послуг, обґрунтовано пропозиції щодо удосконалення інститутів, запропоновано організаційну модель удосконалення інституційного забезпечення участі України в процесах транснаціоналізації міжнародного ринку послуг.

Ключові слова: *інституційне забезпечення, трансакційні витрати, транснаціоналізація міжнародного ринку послуг, комерційна присутність.*

Одним із основних завдань політики країни-реципієнта у міжнародній торгівлі послугами є послідовне створення інституційного середовища, сприятливого для розвитку національних сервісних компаній, їх взаємодії із зарубіжними ТНК та самостійного виходу на міжнародний ринок послуг шляхом комерційної присутності.

У загальному розумінні, інститути – це сукупність створених людьми формальних та неформальних правил, які встановлюють межі діяльності економічних суб'єктів [1, 14]. Інститути формують складну структуру інституційного забезпечення, що визначає потенційний набір стратегій поведінки економічних суб'єктів – як вітчизняних компаній при виході на міжнародний ринок послуг, так і зарубіжних ТНК, що входять на приймаючий ринок послуг.

Потреба удосконалення інституційного забезпечення пояснюється необхідністю економії трансакційних витрат, які виникають у процесі взаємодії вітчизняних суб'єктів господарювання із сервісними ТНК. Такі трансакційні витрати пов'язані із: асиметрією інформації на приймаючому ринку послуг; монопольним становищем окремих провайдерів послуг; законодавчими бар'єрами для входження ТНК на ринок послуг України; невідповідністю систем сертифікації та стандартизації послуг, системи статистичного обліку; нерозвинутістю ринкової інфраструктури тощо.

Практика показує, що прийняття державою законодавчих актів (формальних правил) у тих сферах економічної діяльності, де наявні наведені вище чинники і здійснення контролю над їх виконанням, знижують трансакційні витрати, стимулюють взаємодію контрагентів, зовнішню торгівлю послугами та економічний розвиток. Проте, лише за допомогою формальних правил, проблема в нинішніх умовах не може бути вирішена. На проблему інституційного середовища треба дивитись ширше, брати до уваги всі вказані вище чинники росту (зниження) трансакційних витрат, що *вимагає окремих досліджень*.

Не зважаючи на певну увагу вчених до проблематики участі країни у міжнародному ринку послуг, зокрема І. Дюмулена [2], Р. Заблоцької [3], А. Мельник [4], С. Осики, В. П'ятницького [5], Р. Рассела, Б. Рендера [6] та інших, питання інституційного забезпечення цих процесів не знайшли достатньої наукової оцінки у зарубіжній і вітчизняній літературі.

Основними інституційними сферами, що потребують удосконалення, вважаємо, в першу чергу, статистичну оцінку торгівлі послугами та ПІІ у цьому секторі, нормативно-правове забезпечення зовнішньої торгівлі послугами (зокрема, щодо пріоритетних

галузей послуг), регулювання доступу ТНК на внутрішній ринок послуг, систему інститутів ринкової інфраструктури (таких, як фондовий ринок, податкова система, фінансові інститути тощо), стандартизацію та сертифікацію послуг відповідно до міжнародних стандартів.

Мета пропонованої автором публікації провести діагностику інституційних бар'єрів участі України у міжнародному ринку послуг як реципієнта інвестицій ТНК і як суб'єкта ринку, зорієнтованого на надання послуг шляхом комерційної присутності, та розробити науково обґрунтовані рекомендації щодо їх усунення.

Проблема статистичної оцінки послуг для забезпечення взаємодії вітчизняних компаній із ТНК на ринку послуг включає три напрямки: статистику послуг на внутрішньому ринку; статистику зовнішньої торгівлі послугами; статистику міжнародних інвестицій (ПІІ) у сфері послуг. В Україні зіставлення показників названих напрямків ускладнене, у зв'язку з чим неможливий розрахунок таких коефіцієнтів, як ємність ринку країни-реципієнта за показниками попиту та пропозиції, індекс міжнародної конкурентоспроможності, здатність галузі послуг до торгівлі. Частково причиною цього є використання у вітчизняній системі статистики одночасно різних класифікаційних схем для послуг: Класифікатора видів економічної діяльності (КВЕД, ДК 009-96) (для оцінки частки послуг у ВВП, оцінки ПІІ, обсягу вироблених та реалізованих послуг, оцінки зайнятості у сфері послуг), Класифікатора послуг зовнішньоекономічної діяльності (ДК 012-97), розробленого на основі класифікатора видів економічної діяльності Статистичної комісії ЄС (для оцінки зовнішньої торгівлі послугами України). Неможливість зіставлення показників викликана тим, що одна із класифікацій побудована за принципом видів економічної діяльності, а друга – за галузевим (секторальним) підходом.

Разом з тим, у вітчизняній статистиці послуг не використовується класифікаційна схема СОР (за секторами та підсекторами послуг), що ускладнює порівняння даних вітчизняної статистики та статистичних даних СОР щодо торгівлі послугами. Очевидним є те, що в рамках СОР усі країни-члени змушені будуть поступово перейти на Класифікатор ГАТС. Членство України в СОР та стратегічна орієнтація на інтеграцію до ЄС вимагають зважати на інституційні аспекти цих процесів, серед яких і гармонізація системи статистики. З цією метою Європейська Комісія випустила директиву щодо впровадження країнами-членами ЄС нових міжнародних стандартів статистичної звітності, рекомендованих Керівництвом із статистики міжнародної торгівлі послугами [7] за участю СОР, МВФ, ЮНКТАД та ОЕСР. Цей документ пропонує здійснювати розрахунок усіх показників, які стосуються послуг, за обома підходами – як за видами економічної діяльності (by activity), що дозволить порівнювати особливості структурних зрушень в економіці країни з іншими країнами, так і за видами послуг, що належать до конкретних галузей (by product), гармонізованих із методикою СОР. Умови зазначеної Директиви рекомендується виконувати також країнам-кандидатам на вступ до ЄС, а тому їх потрібно взяти до уваги вітчизняним органам статистики. У зв'язку із перспективою переходу систем статистики країн-членів до класифікації ГАТС СОР, доцільно розробити відповідні перехідні ключі для КВЕД (ДК 009-96) та Класифікатора послуг зовнішньоекономічної діяльності (ДК 012-97), привівши останні до методики СОР (за секторами та підсекторами) згідно із запропонованою схемою (рис. 1).

У вітчизняній статистиці існує низка інших проблем, виявлених у ході системного аналізу розвитку міжнародного ринку послуг, які вказують на напрямки удосконалення статистичного обліку послуг в Україні, зокрема запровадження: 1) статистики торгівлі послугами за усіма чотирма способами поставки; 2) статистики НДДКР у сфері послуг; 3) статистики електронної торгівлі послугами; 4) статистики FATS (статистики надання послуг через зарубіжні філії ТНК).

Рис. 1. Схема переведення КВЕД та КП ЗЕД до класифікації ГАТС СОТ для статистичної оцінки торгівлі послугами [складено автором]

Частково дані щодо надання послуг шляхом комерційної присутності відображає статистика міжнародних інвестицій (ПІІ), однак у цій сфері існує низка проблем, зокрема: запізнення публікації даних щодо ПІІ (в середньому на 1-2 роки) на міжнародному ринку

послуг через складність підрахунку; прихованість у деяких випадках реальних джерел походження ПІІ завдяки низці трансакцій через офшорні зони та країни з мінімальними податками; відсутність даних про невеликі інвестиційні проекти (у багатьох країнах існують пороги мінімальних інвестицій, що підлягають обліку); розбіжності в оцінках реальних та заявлених інвестицій; облік у вигляді ПІІ транскордонних довгострокових кредитів між дочірніми компаніями ТНК, повернення яких у статистиці може відобразитися у вигляді відтоку капіталу з країни, хоча інвестиційний клімат при цьому не змінюється.

Врахування специфіки проблем статистики України, а також аналіз рекомендацій Керівництва зі статистики міжнародної торгівлі послугами [7] дозволяє зробити наступні висновки-пропозиції щодо удосконалення методики статистичного обліку торгівлі послугами України в умовах транснаціоналізації економіки:

- чітке визначення кола підприємств, які належать до зарубіжних філій за критерієм власності (володіння контрольним пакетом акцій підприємства єдиним прямим іноземним інвестором, або групою інвесторів, що діють як один), що, в свою чергу, вимагає удосконалення Єдиного державного реєстру підприємств і організацій України, створення і введення відповідних спеціалізованих субреєстрів, виділення в окрему групу підприємств, контрольний пакет акцій яких належить ТНК;

- обов'язкове відокремлення для статистичного обліку тих видів діяльності підприємств, що стосуються послуг (навіть якщо підприємство не спеціалізується на наданні послуг і є промисловим);

- запровадження статистики FATS за обома напрямками – імпортом послуг через зарубіжні філії ТНК (вхідні FATS, inward FATS) та експортом послуг через зарубіжні підрозділи вітчизняних компаній (вихідні FATS, outward FATS). Хоча досі не зареєстровано жодної сервісної ТНК українського походження, така стаття оцінки повинна бути передбачена.¹ Збір статистичної інформації щодо надання послуг зарубіжними філіями іноземних ТНК в Україні (для inward FATS) є простішим, ніж даних щодо діяльності філій вітчизняних корпорацій за кордоном (для outward FATS). Це пов'язано з тим, що відповідно до законодавства філії зарубіжних ТНК на території України вважаються її резидентами, а тому офіційно підлягають статистичному обліку. Таким чином, основне завдання полягає в ідентифікації країни базування ТНК та структури капіталу зарубіжного підрозділу, виокремлення даних щодо надання послуг через філії із загальної статистики реалізації послуг на внутрішньому ринку. Дані ж для outward FATS важко підрахувати у зв'язку з тим, що підрозділи розташовані за межами країни, а тому можуть існувати юридичні чи інші перешкоди для їх збору. У такому випадку статистичну інформацію щодо діяльності філій повинні надавати самі прямі інвестори (тобто материнські компанії), зареєстровані в Україні;

- статистична фіксація таких показників, як: кількість підприємств, які є зарубіжними філіями ТНК в Україні та українських компаній за кордоном, обсяг виробництва та реалізації послуг філіями ТНК, додана вартість, експорт та імпорт послуг; доповнення статистики діяльності філій сервісних ТНК такими даними, як розмір активів, ринкова вартість, витрати на НДДКР та заробітну плату працівників, податки на прибуток (для оцінки обсягів податкових платежів, що надходять від філій ТНК до бюджету країни-реципієнта); використання їх у зведеній таблиці для оцінки торгівлі послугами шляхом комерційної присутності ;

- виокремлення у статистиці торгівлі послугами між резидентами та нерезидентами торгових операцій із пов'язаними сторонами (тобто сторонами, пов'язаними із

¹В Україні ведеться лише статистика вхідних та вихідних ПІІ, яка не враховує структуру власності, країну базування ТНК. За оцінками фахівців, більше половини ПІІ, що надходять в Україну з Кіпру, належать російським ТНК [8, 97].

зарубіжними філіями відносинами ПІІ), оскільки такі операції належать до внутріфірмової торгівлі послугами в рамках ТНК;²

- розподіл статистики торгових операцій між резидентами та нерезидентами на чотири групи за способами поставки згідно з ГАТС. За видами послуг, які надаються різними способами, дані доцільно відносити до основного способу поставки;
- застосування для забезпечення достовірності та надійності статистичної інформації «дзеркальної статистики», коли національні дані про експорт послуг з однієї країни зіставляються із даними про імпорт послуг у країну-партнера, і навпаки, застосовуючи цей же підхід і до ПІІ у сфері послуг;

Наведені пропозиції повинні, на нашу думку, бути покладені в основу розробки методики статистики FATS, застосування якої в Україні необхідне не лише для оцінки рівня транснаціоналізації вітчизняного ринку послуг, але й для оцінки рівня інтеграції вітчизняних компаній у міжнародний ринок послуг шляхом комерційної присутності.

Певні застереження варто зробити щодо суб'єктного забезпечення статистичного обліку зовнішньої торгівлі послугами. Сьогодні в Україні до його здійснення залучена низка державних органів – Державний комітет статистики, Національний Банк України, Міністерство економіки, окремі галузеві міністерства та відомства. Поліпшення контролю за збором статистичної інформації у сфері торгівлі послугами вимагає визначення єдиного координаційного центру, відповідального за ефективний збір та аналіз інформації щодо зовнішньої торгівлі послугами, взаємодії України із ТНК на міжнародному ринку послуг та керівництво подальшим формуванням статистики послуг.

Нормативно-правове забезпечення участі України у процесах транснаціоналізації міжнародного ринку послуг можна поділити за кількома напрямками: у сфері конкуренції (антимонопольне); у сфері міжнародних інвестицій; у сфері торгівлі послугами та в окремих галузях послуг. Зокрема, важливим кроком стала ратифікація Конвенції «Про транснаціональні корпорації» від 6.03.98 р. [9], у якій поняття «транснаціональна корпорація» закріплене законодавчо і включає в себе різні транснаціональні структури, в тому числі ФПГ, компанії, холдинги, спільні підприємства, акціонерні товариства з іноземною участю тощо (ст. 2). Згідно з п. 1 ст. 2 Конвенції, ТНК подає звітність відповідно до законодавства країни-місця реєстрації ТНК [9]. Тобто консолідована звітність надається лише у країні базування, і українські ТНК повинні надавати повну звітність, в тому числі щодо продажу послуг на зарубіжних ринках, в Україні. Дане положення створює належне законодавче поле для отримання статистичної інформації щодо надання послуг шляхом комерційної присутності. До звітності ТНК, на нашу думку, необхідно обов'язково включати дані щодо: чисельності зарубіжного персоналу; обсягу реалізованих послуг через зарубіжні філії; активів корпорації за кордоном, що зробить можливим розрахунок та порівняння індексів транснаціональності тієї чи іншої корпорації.

Певні засади, зокрема, щодо порядку реєстрації господарських товариств (до яких належать ТНК), права створення дочірніх підприємств, філій та представництв, особливостей акціонерних товариств, особливостей здійснення іноземних інвестицій корпораціями (як вітчизняними, так і зарубіжними ТНК в Україні) – їх видів, форм, порядку реєстрації, діяльності суб'єктів господарювання з іноземними інвестиціями в Україні для створення ТНК визначені Законом України «Про господарські товариства» [10] та Господарським Кодексом України [11].

Важливе місце у системі нормативно-правового забезпечення участі України у процесах транснаціоналізації міжнародного ринку послуг займає законодавство з питань міжнародних інвестицій, яке визначає, зокрема, основні поняття – «іноземні інвестори»,

² Впровадження даної пропозиції у практику може викликати проблеми, пов'язані із конфіденційністю інформації ТНК.

«іноземні інвестиції», «підприємство з іноземними інвестиціями», види та форми іноземних інвестицій, державні гарантії захисту іноземних інвестицій, механізм державної реєстрації та контролю за здійсненням іноземних інвестицій, особливості підприємств з іноземними інвестиціями [12], а також забезпечує усунення випадків ухилення окремих підприємств, створених за участю іноземних інвесторів, від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) [13], в тому числі за допомогою трансфертного ціноутворення.

Інституційні передумови для реалізації стратегії аутсорсингу та збільшення можливостей для приєднання вітчизняних компаній до міжнародних стратегічних альянсів на ринку наукомістких послуг створює Закон України «Про приєднання України до Ніццької угоди про Міжнародну класифікацію товарів і послуг для реєстрації знаків» (її дев'ятої редакції) [14]. У новій редакції Міжнародної класифікації товарів і послуг (МКТП) значна кількість позицій пов'язана із ICT-послугами та інтелектуальною власністю, що відповідає сучасним тенденціям переходу до «нової економіки». Такі зміни сприятимуть розвитку вітчизняних IT-компаній, яким тепер не потрібно буде шукати «обхідні шляхи» для реєстрації своїх торгових марок.

Якщо у попередній (восьмій) редакції МКТП вперше з'явилися нові позиції послуг, пов'язаних з Інтернетом («створення і технічне обслуговування веб-сайтів для третіх осіб» та «розміщення веб-сайтів» (42-й клас)), то у новій редакції до того ж класу включено і саме слово «Інтернет» [15]. Низка нових позицій стосується інтелектуальної власності (клас 45, правничі послуги) та послуг, пов'язаних із НДДКР та розробкою програмного забезпечення (клас 42, науково-технологічні та проектно-дослідницькі послуги; послуги промислового аналізу та досліджень; розробка та проектування комп'ютерної техніки і програмного забезпечення). Таким чином, нова редакція МКТП відкрила нові можливості для позиціонування вітчизняних виробників ICT-послуг та їх легалізації на ринку, які доцільно використати для захисту авторських прав та підвищення привабливості на міжнародному ринку наукомістких послуг.

Серед нормативно-правових актів, що регулюють господарську діяльність в окремих галузях послуг України, найбільша кількість присвячена такому пріоритетному сектору, як транспортні послуги. Особливу увагу необхідно звернути на Закон України «Про комплексну програму утвердження України як транзитної держави у 2002–2010 рр.», а також на Закон України «Про ратифікацію Основної багатосторонньої угоди про міжнародний транспорт щодо розвитку коридору Європа-Кавказ-Азія та технічних додатків до неї», які складають інституційну основу інтеграції України до міжнародної транспортної системи.

Разом з тим, нормативно-правове забезпечення діяльності компаній у таких пріоритетних галузях, як туристичні та комп'ютерні послуги, а також у сфері аутсорсингу є недостатнім. Зокрема, із законодавчого поля, фактично, випадає такий вид туризму, як діловий, що відображається і на якості надання цих послуг в Україні, хоча його значення на міжнародному ринку туристичних послуг зростає. Відносини щодо діяльності у галузі інформаційних та комп'ютерних послуг частково регулюють Закон України «Про телекомунікації», Закон України «Про Концепцію національної програми інформатизації», а також нормативно-правові акти щодо захисту прав інтелектуальної власності. Однак у законодавстві не визначено, які послуги можуть надаватись за допомогою інформаційно-телекомунікаційних технологій (перелік ICT-послуг), не встановлені механізми державного контролю за такою діяльністю, відсутні положення щодо регулювання експорту комп'ютерних та пов'язаних з ними послуг, до яких можна віднести й IT-аутсорсинг. Відсутні спеціальні закони, які б регулювали надання послуг аутсорсингу іноземним замовникам. Недосконалість нормативно-правового забезпечення, в свою чергу, сприяє тінізації ринку аутсорсингу в Україні. Більшість вітчизняних аутсорсерів мають юридичний статус приватного підприємця чи приватного підприємства. За оцінками працівників галузі, понад 90% замовників – це іноземні компанії (ТНК). При цьому в багатьох випадках

аутсорсингові проекти ніде не реєструються, відсутні преїскуранти з надання послуг, а угоди укладаються електронною поштою або телефоном. Заробітна плата працівникам теж надходить за допомогою електронних засобів платежу. У таких умовах прибутки від діяльності галузі обертаються на чорному ринку і випадають з поля зору держави.

Незважаючи на зазначені недоліки, аналіз нормативно-правових актів та законопроектів, прийнятих у 2006–2007 рр., свідчить про позитивні зрушення у правовому забезпеченні участі України в процесах транснаціоналізації міжнародного ринку послуг. Зокрема, Законом України від 16.11.2006 р. № 358-V «Про внесення змін до Закону України «Про банки і банківську діяльність» іноземні ТНБ отримали право відкривати на території України філії, що можуть здійснювати банківську діяльність, сприяючи розвитку банківської системи України. Важливим для покращення діяльності ТНК на території України (зокрема, інвестування «з нуля») може стати скасування обмежень, встановлених ст. 82 Земельного Кодексу України (2768-14), на володіння земельними ділянками несільськогосподарського призначення юридичними особами з часткою іноземного капіталу, включаючи ті, частка яких становить 100% (проект Закону України «Про внесення змін до ст.82 Земельного Кодексу України»). У даному контексті розроблено також проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо сприяння будівництву», який передбачає запровадження спрощеного порядку виділення земельних ділянок для реалізації інвестиційних проектів.

Позитивним чинником в напрямку усунення інституційних бар'єрів транснаціоналізації ринку послуг в Україні стає запровадження принципів режиму найбільшого сприяння (РНС) та національного режиму згідно плану дій Україна-ЄС, який передбачив повну імплементацію частини IV розділу II Угоди про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС.

На фоні позитивних зрушень, необхідно констатувати незавершеність процесу інституціалізації міжнародної торгівлі послугами, що вимагає, на наш погляд, удосконалення нормативно-правового забезпечення участі України у процесах транснаціоналізації міжнародного ринку послуг та цілеспрямованих організаційних дій за наступними напрямками реформування:

- з метою поліпшення умов для розвитку власних ТНК – остаточне введення в дію Закону України «Про акціонерні товариства»;
- з метою залучення зарубіжних інвесторів на ринки інфраструктурних послуг України – розробка відповідних державних програм, які б передбачали, зокрема: співробітництво із ТНК щодо реалізації спільних інвестиційних проектів розвитку на ринках послуг; податкові пільги; безмитний імпорт обладнання; впровадження субсидій на створення робочих місць тощо;
- для розвитку аутсорсингу, як основної форми взаємодії вітчизняних компаній із ТНК, – вжиття низки заходів: 1) визнання ІТ-індустрії пріоритетною для держави, зважаючи на його вагоме значення в структурі українського експорту послуг зовнішнього підряду (враховуючи чутливість цього бізнесу не тільки до репутації фірми-виконавця, але й до ставлення держави до аутсорсингу); 2) реформування існуючої системи освіти та розвиток фундаментальної науки; 3) створення умов для розвитку технопарків, бізнес-парків, експортноорієнтованої ІТ-індустрії; 4) сприяння просуванню українських компаній-аутсорсерів на міжнародному ринку послуг, зокрема, шляхом фінансування діяльності маркетингових центрів за кордоном, які займатимуться залученням ТНК-замовників, фінансування участі вітчизняних компаній у міжнародних виставках з ІТ та аутсорсингу; 5) розробка спеціального закону, який би регулював надання послуг аутсорсингу іноземним замовникам та забезпечував контроль за здійсненням таких операцій з метою уникнення тінізації ринку; 6) створення спеціалізованого органу для просування образу України як центру аутсорсингу на міжнародному ринку послуг серед країн Східної Європи (на основі досвіду індійської асоціації NASSCOM);

- для розвитку національного ринку послуг та вітчизняних ТНК – стимулювання внутрішньої конкуренції на протигагу політиці протекціонізму, розвиток факторів конкурентоспроможності для пріоритетних галузей послуг, із використанням таких механізмів, як: фінансування досліджень, спрямованих на вирішення проблем галузі, впровадження стандартизації та сертифікації провайдерів послуг, гармонізованої з міжнародними вимогами якості, демонополізація ринку;
- з метою створення умов для появи потужних вітчизняних провайдерів послуг та конкурентоспроможних галузей на міжнародному ринку послуг – сприяння розвитку сервісних кластерів.

Пріоритетним напрямком має також стати розвиток ІТ-інфраструктури. Він повинен забезпечуватися шляхом розроблення і реалізації державних програм розвитку, які б передбачали: а) лібералізацію ринку телекомунікаційних послуг; б) забезпечення вільного доступу до універсальних послуг зв'язку з метою скорочення «цифрового розриву»; в) зниження тарифів на інформаційно-телекомунікаційні послуги за допомогою розвитку конкурентного середовища на ринку; г) підвищення якості інформаційно-телекомунікаційних послуг; д) розвиток національного сегменту супутникового зв'язку, співробітництво на стику телекомунікаційної та космічної галузей; е) широке застосування бездротових телекомунікаційних технологій. Вважаємо, що названі кроки стануть ключовими у створенні умов для розвитку конкурентних переваг вітчизняних аутсорсерів та інших компаній у сфері ІСТ-послуг.

Удосконалення податкової системи. Відповідно до теорії транзакційних витрат, які лежать в основі необхідності створення інститутів, податкова система повинна мінімізувати транзакційні витрати учасників ринку послуг (як вітчизняних провайдерів послуг, так і зарубіжних ТНК). Це означає зменшення податкового тиску та спрощення податкових процедур для суб'єктів господарювання з метою здійснення взаємовигідних транзакцій. Натомість в Україні податкова система ускладнює діяльність як вітчизняних компаній, так і зарубіжних ТНК на приймаючому ринку послуг.

Виходячи із стратегічного пріоритету інтеграції України до ЄС, важливо враховувати, що розвиток економічного співробітництва, заснованого та вільному переміщенні товарів, послуг, капіталу та робочої сили, неможливий без проведення узгодженої податкової політики. На сьогодні уже здійснено певні кроки у цьому напрямку (спрощення системи оподаткування та обліку суб'єктів малого підприємництва). Разом з тим, в Україні відсутні податкові стимули для розвитку великих підприємств у пріоритетних галузях послуг, які мають потенціал для перетворення на ТНК. Наприклад, прибуток від підприємницької діяльності на ринку комп'ютерних та інформаційних послуг оподатковується за ставкою 25%. При цьому провайдери послуг сплачують ПДВ на загальних умовах, а компанії галузі з річним оборотом понад 1 млн. грн. змушені відраховувати до Пенсійного та інших соціальних фондів 37% від фонду заробітної плати. Сприятливі податкові умови створені лише для підприємств малого бізнесу (тобто тих, що можуть лише займатися аутсорсингом, не маючи можливості розширення діяльності за кордоном). Така ситуація сприяє практиці штучної юридичної організації великих компаній у вигляді приватних підприємств і товариств з обмеженою відповідальністю, що в свою чергу не дозволяє їм отримувати кредити, залучати великі інвестиції та гальмує створення ТНК українського походження.

У контексті проблематики інституційного забезпечення участі України у транснаціоналізації міжнародного ринку послуг вважаємо за доцільне удосконалення податкової системи України за напрямками: спрощення податкових процедур, надання податкових преференцій для ТНК в інфраструктурних галузях послуг, податкових канікул для підприємств в наукомістких галузях послуг, відміна ПДВ на імпорт обладнання і технологій для компаній у пріоритетних галузях послуг.

Елементом інституційного середовища, необхідним для ефективної конкурентної діяльності суб'єктів господарювання в умовах транснаціоналізації економіки, є фондовий ринок. На жаль, в Україні він залишається недостатньо розвинутим. Незважаючи на те, що деякі компанії уже здійснили первинне публічне розміщення акцій на міжнародних біржових майданчиках, функції цього ринку, пов'язані із залученням та перерозподілом інвестиційних ресурсів для забезпечення стабільного розвитку ринку послуг, не виконуються належним чином. Можна виокремити низку недоліків вітчизняного фондового ринку: низька ліквідність, яка означає, що на вітчизняних біржах не можна швидко купити чи продати цінний папір; переважання позабіржової торгівлі; недостатня фінансова і корпоративна відкритість вітчизняних компаній (низька прозорість емітентів), недотримання прав міноритарних акціонерів; низька активність вітчизняних компаній щодо виходу на IPO; незначний досвід вітчизняних торговців цінними паперами; відсутність на вітчизняному фондовому ринку інноваційних фінансових інструментів.

Названі недоліки стримують активність зарубіжних інвесторів і створюють перешкоди для розвитку вітчизняних ТНК. На нашу думку, усунути ці проблеми можна за допомогою низки кроків інституційного характеру (табл. 1).

Таблиця 1

Основні напрямки та механізми удосконалення фондового ринку України

Напрямки удосконалення фондового ринку	Механізми реалізації	Очікувані результати
1. Підвищення ліквідності біржового ринку	Консолідація фондового ринку за рахунок скорочення кількості бірж, удосконалення технологій торгів	Активізація торгів на організованому біржовому ринку, збільшення кількості інвесторів на ринку
2. Розширення видів активів, якими торгують на біржі	Впровадження у практику біржової торгівлі таких цінних паперів, як гібридні та комбіновані фінансові інструменти, українські євробонди, депозитарні розписки на акції іноземних компаній; прийняття єдиного закону, який регулюватиме випуск та обіг усіх видів цінних паперів або внесення відповідних змін до Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок»	Підвищення інтересу зарубіжних інвесторів до вітчизняного фондового ринку, розширення їх можливостей для диверсифікації своїх вкладень
3. Забезпечення прозорості діяльності емітентів цінних паперів та інших учасників фондового ринку	Надання рівного доступу усіх акціонерів до інформації про діяльність емітента; забезпечення жорстких стандартів розкриття інформації емітентами та іншими учасниками ринку; запровадження міжнародних стандартів розкриття інформації; введення в дію закону «Про акціонерні товариства»	Підвищення довіри інвесторів до вітчизняного фондового ринку; скорочення асиметрії інформації, властивої фінансовому ринку
4. IPO	Проведення приватизації через первинне публічне розміщення акцій на біржовому ринку; спрощення процедур для здійснення IPO для вітчизняних підприємств	Забезпечення ринкового механізму визначення ціни об'єкта, що приватизується (державних підприємств у сфері послуг), залучення коштів населення до приватизації, зростання репутації вітчизняних компаній на ринку послуг, приплив капіталу на ринок послуг України

Примітка: Складено автором.

Наведені кроки повинні здійснюватися паралельно із поступовою лібералізацією руху капіталу, що відповідає вимогам СОТ. Здійснюючи удосконалення інституту фондового ринку України, необхідно взяти до уваги досвід країн ЦСЄ (Чехії, Польщі, Словенії, Угорщини, Хорватії, Латвії, Литви, Естонії). Зокрема, гарним прикладом вважаємо Варшавську фондову біржу (WSE), яка стала вагомим гравцем на фінансовому ринку Європи, оскільки пропонує вигідні умови для емітентів, спрощену процедуру лістингу та сучасні технології торгів.

В умовах інтеграції України до світового співтовариства та міжнародного ринку послуг закономірним є зростання вимог до її провайдерів послуг, зокрема, щодо якості послуг та систем управління на цих підприємствах, їх відповідності не лише вітчизняним, але й міжнародним стандартам. Міжнародна система стандартизації та сертифікації послуг, що формується Міжнародною організацією зі стандартизації (ISO), Європейським комітетом зі стандартизації (CEN), Міждержавною Радою зі стандартизації, метрології і сертифікації (МДР), є елементом інституційного забезпечення міжнародної торгівлі послугами і створює вимоги до надання послуг транснаціональними корпораціями.

Вітчизняні компанії надають послуги, опираючись на національну систему стандартизації та сертифікації, яка регулюється Державним комітетом України з питань технічного регулювання та споживчої політики (Держспоживстандартом України), Державним комітетом по стандартизації, метрології та сертифікації і включає низку нормативних актів та стандартів. Позитивним необхідно відзначити той факт, що більшість стандартів гармонізована із міжнародними стандартами якості ISO 9001, що створює інституційні передумови для надання вітчизняними провайдерами конкурентоспроможних на міжнародному ринку послуг. Обов'язкова сертифікація тих чи інших послуг здійснюється з метою встановлення відповідності цих послуг обов'язковим вимогам нормативних документів та нормативно-правових актів, включених до Переліку продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації в Україні (УкрСЕПРО) [16]. Серед усіх видів послуг, що надаються в Україні, такій сертифікації підлягають лише послуги, пов'язані з туризмом, зокрема, готельні та послуги харчування, а також послуги, пов'язані з транспортом. Решта видів послуг, зокрема, ділові, підлягають добровільній сертифікації.

Незважаючи на те, що в Україні прийнята значна кількість стандартів, пов'язаних з послугами, слабкою ланкою цього ринкового інституту є органи сертифікації. У першу чергу це стосується галузі комп'ютерних послуг та послуг з аутсорсингу, що визначені пріоритетними для виходу України на міжнародний ринок послуг. Як зазначено вище, необхідним для вітчизняних провайдерів є проходження сертифікації за міжнародними стандартами ISO 9001, CMM та CP3M. Міжнародна система сертифікації ISO 9001 гарантує, що компанія виконує проекти вчасно і з високою якістю. Система CMM (Capability Maturity Model) дозволяє сертифікувати компанії за одним із п'яти рівнів зрілості процесу розробки програмного забезпечення та управління цим процесом, і є міжнародним стандартом якості наукомістких послуг [17]. Така сертифікація є важливим чинником при виборі аутсорсера зарубіжними ТНК. Так, у США неможливо отримати велике замовлення на суму понад 2 млн. дол., якщо зовнішній підрядник не сертифікований як мінімум за третім рівнем CMM. В Україні 3-й рівень CMM пройшла незначна кількість компаній, і жодна з них не дійшла до 5-го³. Для порівняння, із 23 фірм світу, сертифікованих за 5-м рівнем CMM, 15 розміщені в Індії, що сприяє успіху останньої на міжнародному ринку аутсорсингу. CP3M (Company Project Management Maturity Model) – система сертифікації технологічної зрілості підприємств у сфері управління проектами. Чим вищий рівень зрілості компанії, тим більший її авторитет на ринку комп'ютерних послуг і в очах замовників аутсорсингу.

³ 5-й рівень сертифікації CMM означає безперервний розвиток процесу за допомогою якісного зворотного зв'язку і випробування нових ідей і технологій.

Таким чином, з метою удосконалення інституційного забезпечення виходу вітчизняних компаній на міжнародний ринок наукомістких послуг, необхідне розширення мережі центрів із стандартизації та сертифікації за системами ISO 9001, СММ та СРЗМ, в першу чергу на території сервісних кластерів, а також подальша гармонізація вітчизняних стандартів із міжнародними.

Проведений аналіз та наведені пропозиції дозволяють запропонувати організаційну модель удосконалення інституційного забезпечення участі України у процесах транснаціоналізації міжнародного ринку послуг (рис. 2.).

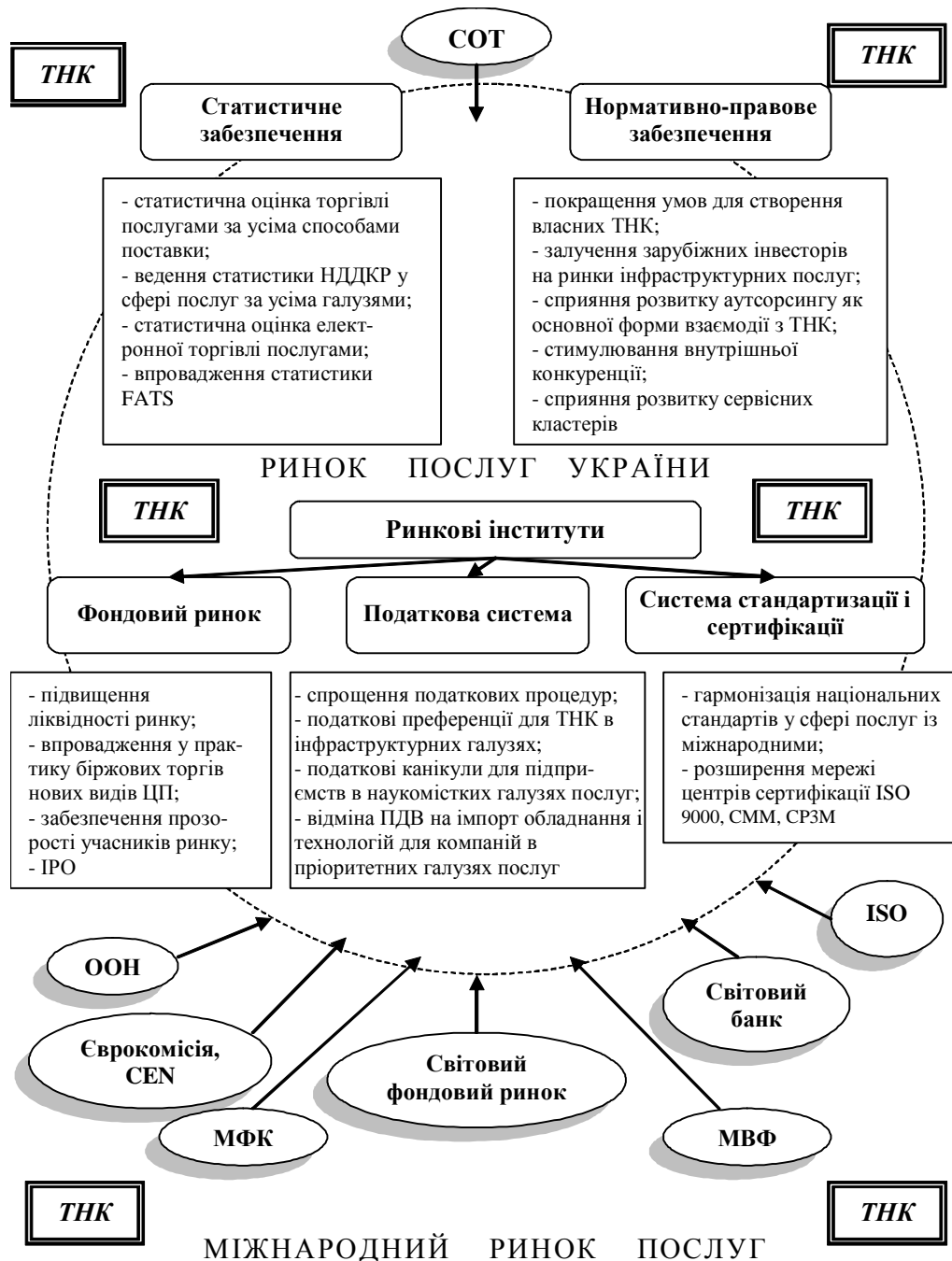

Рис. 2. Модель удосконалення інституційного забезпечення участі України у процесах транснаціоналізації міжнародного ринку послуг {розроблено автором}

У даній моделі імплементовано основні напрямки такого удосконалення – статистичного, нормативно-правового забезпечення і ринкових інститутів – таких, як податкова система, фондовий ринок та система стандартизації і сертифікації послуг. Важливу роль у цій моделі відіграють елементи зовнішнього середовища – міжнародні інститути, такі, як Світова організація торгівлі (СОТ), яка визначає основні принципи міжнародної торгівлі послугами, Організація об'єднаних націй (ООН), Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світовий банк, Міжнародна фінансова корпорація (МФК) та світовий фондовий ринок (впливають на напрямки реформування податкової системи, національного фондового ринку і політики щодо ТНК), Міжнародна організація зі стандартизації (ISO) та Європейський комітет зі стандартизації (СЕН), які встановлюють стандарти надання послуг на міжнародному ринку, Європейська комісія, яка впливає на реформування національної політики у напрямку лібералізації європейського ринку послуг, а також є транснаціональні корпорації на міжнародному ринку послуг, оскільки саме їх діяльність визначає основні напрямки удосконалення інституційного середовища в умовах транснаціоналізації економіки.

Варто зауважити, що запропонована модель удосконалення інституційного забезпечення стосується ринку послуг в цілому і не враховує особливостей кожної з галузей послуг, а тому може бути розширена та доповнена у подальших дослідженнях. У кінцевому рахунку, реалізація запропонованих механізмів, на нашу думку, поліпшить умови виходу вітчизняних компаній на міжнародний ринок послуг та дозволить збільшити вигоди від діяльності зарубіжних ТНК на ринку послуг України, зменшивши при цьому трансакційні витрати учасників ринку.

Література

1. North D. C. *Institutions, institutional change and economic performance* / D. C. North. – Cambridge university press, 1994. – 152 p.
2. Дюмулен И. И. *Международная торговля услугами*. – М.: Экономика, 2003. – 315 с.
3. Заблоцька Р. О. *Світовий ринок послуг: Підручник*. – 4-е вид. – К.: Знання України, 2005. – 280 с.
4. Мельник А. Ф. *Актуальні проблеми діяльності України на міжнародних ринках послуг у контексті вступу до СОТ* / А. Ф. Мельник, Ю. В. Мельник // *Вісник Тернопільської академії народного господарства*. – Тернопіль, 2005. – Випуск 5, ч. 1. – С. 35–44.
5. Осика С. Г. *Світова організація торгівлі* / С. Г. Осика, В. Т. П'ятницький. – 2-е вид. – К.: К. І. С., 2004. – 516 с.
6. *Управление и организация в сфере услуг* / К. Хаксевер, Б. Рендер, Р. Мердик; пер. с англ. под ред. В. В. Кулибановой. – СПб: Питер, 2002. – 752 с.
7. Markusen J. R. *Multinationals, Multi-plant Economies and the Gains from Trade* / J. R. Markusen // *Journal of International Economics*. – 1984. – № 16. p. 205–226.
8. Кузнецов А. *Два вектора экспансии российских ТНК – Евросоюз и СНГ* // *Мировая экономика и международные отношения*. – 2006. – № 2. – С. 95–102.
9. Закон України «Про ратифікацію Конвенції про транснаціональні корпорації» // *Відомості Верховної Ради*. – 1999. – № 36. – С. 323.
10. Закон України «Про господарські товариства» від 19.09.1991р. // *Відомості Верховної Ради*. – 1991. – № 49. – С. 682.
11. *Господарський Кодекс України* від 16.01.2003р. // *Відомості Верховної Ради*. – 2003. – № 18, № 19–20, № 21–22. – С. 144.
12. Закон України «Про режим іноземного інвестування» від 19.03.1996р. // *Відомості Верховної Ради*. – 1996. – № 19. – С. 80.

13. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України з метою усунення випадків ухилення окремих підприємств, створених за участю іноземних інвесторів, від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)» від 20.12.2001р. // Відомості Верховної Ради. – 2002. – № 15. – С. 100.
14. Закон України «Про приєднання України до Ніццької угоди про Міжнародну класифікацію товарів і послуг для реєстрації знаків» від 01.06.2000 р. № 1762-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 35.
15. Ніццька угода про Міжнародну класифікацію товарів і послуг для реєстрації знаків (дев'ята редакція) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrpatent.org>.
16. Наказ Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 01.02.2005 р. №28 «Про затвердження Переліку продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації в Україні» [Електронний режим]. – Режим доступу : <http://www.nan.kiev.ua>.
17. Контроль якості та стандарти якості програмного забезпечення [Електронний режим]. – Режим доступу : <http://www.vn.iatp.org.ua>.

Редакція отримала матеріал 18 березня 2009 р.